

Brassai százéves pályafutása.

(Második közlemény.)

VI.

Brassai tanár lett.

Ekkor negyven éves. 1831-től fogva névtelenül, Világfi Antal és saját neve alatt már elismert író, a lapok cikkeit, bírálatait szívesen fogadják; 1834-ben kiadta «Bevezetés a világ, föld és státusok ismertetésére», 1836-ban »A fűvészet elemeinek vázlata« című munkáit s 1834-től szerkesztette a Vasárnapi Ujságot. Ezek voltak ajánló levelei, hogy állandó pályához juthasson.

Az unitáriusok egyházi főtanácsa 1837 febr. 8-án megválasztotta kolozsvári kollegiumához a történelem és földrajz tanárának, Molnos Dávid helyére, ki a mohácsi csatát latin, akkori előadási nyelven kezdte, magyarul folytatta, könnyek közt végezte. Ennek a szellemnek kellett örökébe lépnie.

Már megválasztatása esemény számba ment, első tanára volt a főiskolának, kitől külföldi akadémiákon való képzettséget nem kívántak. Legnagyobb örömmel a tanuló ifjúság fogadta, még azon este fátylós dalárdával vonult Brassai lakásának udvarára s örömemlékünkbe marada, hogy erre gyertyáját kioltotta, az ifjúság énekelt, a szónok beszédét megtartotta, Brassai nem volt sehol, az ifjúság addig éljenzett, míg végre előszobája törpe ajtaján feje előre nyúlt s egyszerű kiliben megjelenve, csak ennyit mondott: jól éljenek!

Márczius 2-án felgyűltünk az iskolai nagyterembe. Jöttek a felügyelő gondnokok, tanárok, jött Brassai kifogástalan szalon öltözetben, frakkosan. Meglepetés, mert régebb tanáraink félmagas tetejű kalappal, quekkeresen, bőv bugyogósan, szárközépig stíliben szoktak volt járni. A szószékről, honnan magyar ige még nem hangzott, Brassai magyar nyelven megkezdte beköszöntőjét, a történet szelleméről. Magyarul, a főtanács határozatából.

A közbizodalom Brassai előtt megnyitotta a pályát, hivatásának igazi útját, s a közbizalom nem csalatkozott. A magyar közoktatásügy benne reformátorra talált. Hogy reformatori sikereit méltathassuk, vissza kell helyeznünk magunkat abba a korba, melyben Brassai közoktatásügyünket találta.

A népiskolák ügye ott állt, hogy csak télen volt tanfolyam, a gyerek egy darab tűzifával ment fel, viaszos fatábla volt a papiros. Kollégiumunkban benlakás, latin tannyelv, egyenruha, ókori törvények plágával, korbácscsal, kézirati elavúlt tankönyvek. A diáknak a harminczas években már szabad volt bajuszt hagyni, de szakállat nem.

Mintha Bethlen Miklós emlékirata, Bod Péter Szent Polykarpusa ideje jött volna le korunkra, melyben 1638-ban az erdélyi reformátusok zsinatja megiltja a diákoknak, hogy skatulyás süveget, kapocs helyett gombot, szárnyas mentét ne viseljenek. A papoknak ugyanakkor megiltják a csizmát, hogy maradjanak a sarunál. Hogy a külső rendtől megkülönböztessenek, 1682-ben elrendelték a tóga, vagy hosszú mente viselést. A reformátusok ezzel a reverenciával, a lutheránusok övig fejez kapcsos fekete talárral, rajta palásttal, háromszögű kalappal, az unitáriusok fekete kurta dolmány, sinóröv, sarkat verő, fekete bárányprémmel szegélyezett mentével jöttek le századunkra. A harminczas években a magyaroknál egyszerű térdig érő attila váltotta fel. De egyéb minden maradt a régi.

Első tanárunk, ki bajuszt, szakált viselt, első, ki hol latinul, hol magyarul adott elő. A történelem és földrajzzal kezdte, de mivel a mathesis és fizika, vegytan tanára püspök lett, e tárgyakat kapta. A felsőbb osztályok részére négy évi volt a tanfolyam, logicus, moralista, mathematicus, fizikus czímmel. Brassainak mindegy volt, bármely fokra helyezték.

Tanított a szó valódi értelmében, mert nála alig akadt rossz tanuló, mindenki megértette. De nem érte be a tanítással, nem volt megelégedve az eredménnyel, mit nem tanítványainak, hanem a régi rendszernek tulajdonított. Annak, hogy az elemi és alsó gymnasialis osztályok nem készítik elő a tanulót, s másodsorban a latin nyelven tanítás és tanulásnak. Reform-törekvéseiben első tekintete az elemi és alsóbb gymnasialis osztályokra esett. Legalólról

kívánt felfelé indulni. Pedagógiai alapelve, az ismertről indulni az ismeretlenre. S főkévánalma a jó kézikönyvek. E végre tantervezetet készített s 1839-ben beadta egyházi tanácsának s azt elfogadtatta: életbeléptetésével megbízott. Oly tervezetet készített, hogy a mint életírói megjegyzik, a kiegyezés után a minister és képviselőház a népiskolák részére tantárgyakul éppen azokat fogadta el. Keresztül vitelére, kitelvén rectori két éves ciklusa, pedagógarának, az oktatás és nevelésügy vezetőjének neveztetett. Módszerébe bevezette a köztanítókat. Hol alkalmas tankönyvet nem talált, maga irt. Így keletkezett 1837-ben megindított Kék könyvtárának több füzete: A számító socrates, A kisdedek számvetése, Rajzminták fiatal gyermekek számára, mind 1842-ben, az Okszerű vezér a német nyelv tanításában, 1845-ben, a Fialat kereskedők arany abécéje, 1847-ben, az Algebrai gyakorlókönyv, mit 1853-ban adott ki. Melyek mindenike közkeletűvé vált s több kiadást ért.

Az alsóbb osztályok mellett a gymnasialis tantolyam reformálását is kezébe vette. Hangoztatni kezdte, hogy a kívánt helyes sikernek a latin nyelven tanítás a legfőbb akadálya. Mit már a reformátusok is behoztak, sürgette az anyanyelv tanítási nyelvvé tételét. S ezt 1841-ben keresztül is vitte. A történet, földrajz, mathezis, fizika tanítása alatt megtörte az utat. Tanszékét térképekkel, vegytani és fizikai tanszerekkel látta el saját költségén. 1844 ápril 28-ikáról hatóságától engedélyt kapott, hogy a német egyetemeket meglátogassa. Új látkörbe lépett. 1845-ben a bölcsélet előadásával bízott meg. Ekkor keletkezhetett Logikája, melylyel az Akadémiánál 1858-ban a Marczibányi jutalmat nyerte s itt fogamzhatott meg Positiv filosofiája eszméje, melyet halála előtti évében adott ki.

A tanulás mellett az ifjúságban felébresztette az olvasás s az írói szárnypróbálgatás vágyát. A már fennállott olvasó, felolvasó és vitalkozó egyület figyelme tárgyává tette. S az ifjúsági munkálatok arra a magaslatra emelkedtek, hogy Remény cím alatt egy kötetet Kriza szerkesztése mellett világ elé mertek bocsátani.

A szertárak felszerelése mellett a könyvek és könyvtárak cultusa felélesztésére is hatni kívánt. 1842-ben elvállalta a könyvtárnokságot, mit végig megtartott. A nagy könyvtár mellett a könyvtárnokságot a tanulótság kezéből a tanárok kezébe emelte. Még ott láttuk az előszobában a Jankovics gyűjteményébe került, híressé

vált verespataki bányákból előkerült római viasztablákat. Brassai a könyvtárt s múzeumi tárgyakat rendbe szedte, új helyiségbe költöztette. E könyvtár élete végéig figyelme tárgya maradt, időnként oda szállította kiolvasott könyveit s utolsó perczében is könyvtárának örökösévé tette.

A Bourbonok egyik ágának végsarja, a trónkövetelő V. Henrik, ki Bécs mellett halt el, erdélyi útjában meglátogatta iskolánkat. A könyvtár padlózatán ott feküdt vagy 20 kötet Journal des Debats, mit akkor ajándékozott Augustinovies, mit bécsi udvari ágens korába gyűjtött. A herczegnek feltűnt, hogy a nagy foliók a padlózatot megrokkantották. Bizony — folytatta Brassai — azok súlya alatt még trónok is megroppantak.

Ápolta az ifjúságban az ének és zenészeteli hajlamot. Harmoniumot ajándékozott s a harmonia tanítására megnyerte barátját, az egyik Erkelt, ki akkor Kolozsvárt nyelv- és zenetanításnak élt. S mint a jegyzőkönyvek mutatják, 1848-ban főtanácsának benyújtotta azt az ígéretét, hogy saját költségén nyomdát állít. Mindig a kor szükséglete élén haladott. Nagy munkássága, nagy tudománya mellé csatlakozott határtalan kötelességérzete. A mint vagy egy tanerő hiányzott, Brassai mindig tartalékban volt. A történelmen kezdte, a héber nyelven végezte.

Mint százéves jubileuma alkalmából a Keresztény Magvetőben irtam: Nem csak tanárunk: nevelőnk, mentorunk volt. Örök munkában élt, de az ifjúság részére örökké volt ideje. Egyszer beállítok hozzá, kérem ajánljon nekem egy francia nyelvmentert. Talán igen sok pénze van? Volna egy pár hónapra valóm. Menjen, vegyen egy tanulásra írt francia anecdotás-könyvet, reggel öt órakor hozza le. Lementem. Na, olvassa. Nagyot néztem, de kezdtem olvasni. Ezt így, azt úgy olvassák. Egy óra mulva azt mondja, ezt a két anecdotát holnap felmondja nekem. Másnap azon kezdi, olvasni már tud, ma megtanul declinálni, holnapután megtanul comparálni; egy hét mulva, vegyen elő papirosat, jegyezzen, mert tanul conjungálni. Két hónap mulva: tud annyit, hogy a többbit magára is megtanulhatja.

Az olvasó egylet gyűléseibe is be-betoppant. Valamit olvastam. Jöjjön le, hozza le az írását. Maga Kuthyt (az akkor divatban volt Kuthy Lajos novella író) utánozza. No olvassa. Kezdte a bombasz-

tokat kritizálni. Magok úgy írnak, mintha a világot a lábok között hátratekintve néznék, a dolgokat fejökre állítják s azzal végezte: az isten, mint a madárnak tollát, minden embernek megadta stílusát, ne utánozzon senkit; olvassa Tacitust, Salustius. Hozza le, a mit ír.

Írkáltam, levittem. Egy részét kiigazítva visszaadta. Egyszer hívat. Itt van Szilágyi utazása s 10 frt, kiadta az Akademia 1840-iki Tudománytárában. Később csak látom meglepetve, az Athenaeumban egy novellámat. Brassai belőlem novella-írótl faragott.

Még féllábam az iskolában volt, egy napon csak így szól: Tilcs megakarja iratni Erdély statistikáját, magát ajánltam. Hát e mi, gondoltam, de folytatta: a mint a Székelyhont megírta, ezt is megtudja írni, gr. Kemény József is magát nézte ki, ő is fogja segíteni. Még mi mindent csinál belőlem, szerettem volna megjegyezni. De már előmbe nyomta a Journal des Savants egy füzetét, fordítsa le, benne van egy statistika programja. Az nem tartozik Brassaira, hogy mily kínosan fordítottam le friss francia tudással egy tárgyat, mit alig ismertem, mert akkor a földrajzba vegyítve tanították.

Tanítványaiiba bele öntötte a munkaszeretetet, suggestioja s példaadása által; kipusztította szótárunkból az unalom szót. Mint egy szobrász, tetszése szerint gyurta, kalapálta lelkünket. E volt Brassai mint tanár, pedagogarka, igazgató. Egy kertész, mely a vadtörzsbe hajlamokat, ambíciókat oltogatva, azokat nyeste, idomította; s kész emberkép kívánta tanítványait kezéből a világba bocsátani.

Mint igazgató, ha az ifjúság tömegesen valamely csínyt követett el, összegyűjtötte s atyai beszédével az ifjúság hevét lefegyerezte.

Brassai tanárkodása mellett ráérkezett turistáskodni, fűvészni, korcsolyázni, elfogadni a főúri családok estélyeire, piknikjeire való meghívást. Szerkesztette a Vasárnapi Ujságot és Kékkönyvtárát. Folytatta hirlapirodalmi munkásságát. Az akkori vezérférfiak tetszélitására 1842-ben Bankismeret cím alatt a magyar közönséget bevezette a pénzintézeti ügyek ismeretébe. Berde Áron társszerkesztőse mellett 1848-ban megindította Természetbarát című folyóiratát.

Az elismerések sem maradtak el. Az Akademia 1839. szept. 7-én megválasztotta levelező-tagjának. Fűvészeti hírneve megöröki-

tésére Endlicher 1839. aug. 5-ről egy akkor felfedezett növényt nevére, Brassia névre keresztelt s ma is Brassia actinophylla Endlicher néven tenyésztik az erdélyi múzeum s tisztelői kertjében.

Azonban bekövetkezett a forradalom. Nagyreményű tanárközlése megszakadt. A Vasárnapi Ujság 1848. nov. 19-ikén véget ért. A nemes pályafutás felett az ég elborult.

VII.

Brassai a forradalommal bujdosóvá lett.

Mint liberálista, örömmel üdvözölte a márczius 15 iki napokat. A városi községtanács tagjává választotta. A mint a nemzet nemzetörséggé kezdett szervezkedni, maga is beiratkozott, a magyar-utczai század hadnagyi ranggal tisztelte meg. Gyakorlatokra, várdára járt.

Az első magyar miniszteriumtól jun. 8-án kineveztetést kapván, Brassai is feljött, kinevezték a Ludovica Akademiához, a nyár nagy részét fent töltötte. Midőn a képviselőház a szeptember 8-iki kihallgatásra jelentkezett, felkért, hogy valamelyik erdélyi követtel őt is jegyeztessem be. Lejövet Pozsonyban korán hajóra szálltunk, Brassai felöltötte gummi köpenyét, a hajó fedelzetén egy tábori széken szundikált, a víz párájától, a feljövő nap sugaraitól, gummi köpenyében, szürkülő nagy szakállával, hajával, ezüst szobor alaknak tünt fel. Szájáról-szájra kellett adnom: Brassai, Brassai. Míg nem feltűnt a borsodi nemzetörököt Komárom várába szállító hajó, a két hajó megállt, az öreg Palóczy fiához, a borsodiak őrnagyához rögtönözte azt a beszédet, mely forradalmi szónoklatainknak örök remeke lett volna, ha lejegyzik.

Az iskolák az országban bezárultak. A Ludovica Akademia növendékei kardot kötöttek, Brassai tanársága füstbe ment. Brassai Kolozsvárra jött, folytatta a Vasárnapi Ujságot, politizált. Gyakorolta nemzetöröit. Megjött Urbán a naszodi határőrezreddel, katonasággal, a kolozsvári nemzetörök elébe vonultak, Brassai szintén köztök. A vége az lett, hogy Urbán nov. 16-án Kolozsvárra bevonult, a compromittáltakkal Brassai is menekült.

Pestre ment. Október közepén engem a honvédeimi kormány, mint futárt, az agyagfalvi gyűlésre indított, ott a szállásolási- és élelmező-bizottsághoz osztottak, a vásárhelyi veszett csata után Há-

romszékre szorúltam. Pesti szállásom Brassai házigazdasága mellett az erdélyi menekültek tanyája lett. Előkeresték fizetési-ívetem, híven kivették. Neki nem kellett. Deczember végén Pestről is menekülni kellett, Brassai a 17 fokos hideg daczára gyalog indult Debreczennek, Üllőig gyalogolt, hol Perczel felismerte, kocsira tette.

Debreczenben a kormány a városházán szervezkedett. A mint márczius 11-én Bem Szebent bevette, hívatnak, br. Jósika Miklós így szólt hozzám: kineveztetett az erdélyi sereg mellé, azonnal indul, szedje össze a general-commando s az oláh pacifications comité iratait; Brassait már oda indítottuk, hogy szedje össze a térképeket. Mint a Történelmi Lapok nemrég írták, a szerkesztő kérdésére azt felelte, hogy hozzájuk jutott, de kezéből ismét kisodortatt.

A fegyverletétel utáni napon, aug. 14-én Brassai Kolozsvárról másodszer is menekült, Szathmármegyébe húzódott. A forradalom után pár hétig minden csendes volt, csak azután kezdődött a Kossuth-bankók s a compromittáltak üldözése, a katonaság és csendőrség czirkálása. Itt történt meg Brassaival, hogy a mint nesztét vették a czirkálóknak, házigazdája nyakába akasztotta a juhász-bundát s indította a mezőre. Valamint az az adoma, hogy egyszer tereleti hazafele a juhokat, egy hídon kellett volna áthajtania, de a juhok nem akartak; jött egy szakértő parasztgazda s így tisztelte meg: vén számár, még nem tanultad meg, hogy ilyenkor egynek megfogod a fülét, a hídon átvezeted s a többi utána megy.

A mint az üldözések rohama csillapulni kezdett, mint a másik adoma tudni akarja, Brassai mint juhász-hajcsár Pestre becsémpészte magát. Egy másik adoma szerint egy napon Brassait a láncz-hídon feltartóztatták, borbélyhoz vitték, nagy szakállát, nagy haját levették. Lehet, mert magam is Kossuth-kalappal érkeztem fel, figyelmeztettek, hogy azzal ki ne lépjek az utcára. A bujdosás és fogság iskoláját szerencsésen bevégezve, Brassait 1851 őszén Pesten találtam. Már akkor az írói fiatalabb nemzedék tért foglaló volt. Politikát érinteni nem volt szabad. Szerkesztették a Komáromi, Enyedi, Losonczi Albumokat, vagy a lapok köré csoportosultak. Fentaláltam Kemény Zsigmondot, Csengerit, Erdélyi Jánost, Vachot Imrét, Lisznyait, Tóth Kálmánt, Úrházit, az élők közül Jókait, Lévait, Szilágyi Sándort, Szász Károlyt, Dobsát, Arany még csak Szalontáról járt fel. Kávéház vagy Szilágyi estélyei voltak az összejövetei helyek.

Szokásba jött, az iskolákhoz írókat hívni meg tanároknak, az írók egyrésze már elment volt, másrésze elkészült. Brassait is meghívta októberben Kecskemét, de purificatiót kívántak, nem vetette magát alája. Végül a Szőnyi-, később Gönczi-féle magán-gymnasium tanárságát fogadta el. Gönczinél oly otthont talált, hogy jóval később egyszer Pestre érkeztünk, kapja kis táskáját: hová Brassai bácsi gyalog? Gönczihez szoktam szállni Budára. Én is Budára szállok. S csak úgy birtam bérkocsiba ültetni a végig nagy turistát.

Szabad idejét itt is írással töltötte. Egyelőre Canus és Zsámokréti Gyula, majd saját neve alatt. Írt színi, operai kritikákat, nyelvészeti értekezéseket. Mintegy a Vasárnapi Újság folytatásaképp 1851-ben megindította a Fiatalság barátját, de csak hat füzetig vihette; 1853-tól ki kezdte adni a Mezei gazdaság könyve köteteit. Az Akadémiában 1857-ben Méhes Sámuel felett emlékeszédet tartott; 1858-ban az Akadémia Logikáját Marczibányi-jutalommal tűntette ki.

A központ is kijuttatta az elismeréseket, fővárosi tartózkodását mégis csak bujdosásnak tekintette.

VIII.

Brassai másodszer is kolozsvári tanár lett.

Solferino s a Kazinczi Ferencz születése évszázados évfordulójának megünneplése készítette elő Brassainak fészkebe való visszaérkezését. Az Akadémia készült megünnepelni. A színészek és a fiatalság Pesten kalapjokat fel kezdték tollazni. A nemzeti viselet kultusza áttört az elnyomatottságon. Szabók, gombkötők alig győzték a munkát. Minden város Kaczinczi-ünnepet akart, nő, férfi magyarban kívánt megjeleni.

Ily hangulat közepette az unitárius egyház 1859 aug. 30-án Brassait újból tanáranak választotta, böleselet és mathezis tanáranak, 400 frt. 120 frt. lakbér mellett. Mert fedezet még erre sem volt. Brassai barátai, tisztelői, egykori tanítványai részint tőkét, részint évi kötelezettséget írtunk alá s fizettünk be, mit a jegyzőkönyvek fentartottak.

Brassai Pestről lejött, elfoglalta tizenegy év előtt üresen hagyott tanári székét, s okt. 27-én a kolozsvári Kazinczi-ünnepen maga is ünnepelhetette bujdosásának megszakadtát, azok között, kikkel ifjú-

ságát leélte. Egy ünnepen, melyen a pohárköszöntőket gr. Teleki Domokos kezdte, gr. Mikó Imre, gr. Kemény Samu folytatta, siratta a hazát; míg végül Vida, a Futár szerkesztője felugrott: ürítsünk, bár utólagosan, ősi szokás szerint a királyért — szólt — ki a magyar alkotmányos szabadságot nemzetünknek visszaadja. Ez volt a hangulat, mikor Brassai közénk érkezett.

Brassait pár hó múlva múzeumórré választják, de azért folytatta tanárságát, 200 frt. tiszteletdíj mellett. Míg nem 1862 szept. 1-én lemondott, kapott tiszteletdíjából 1000 frtos alapítványt tett. Az egyház pedig iskolai-felügyelő gondnokságával tisztelte meg. Mit végig híven betöltött.

IX.

Brassai múzeumőr és igazgató lett.

Mint az 1857-ben megjelent Zsebkönyvben leírtam, gr. Kemény József és Samu, gr. Gyulai Lajos s mások adományozása megvette az erdélyi múzeum alapját; gróf Mikó Imre áldozatkészsége s a hazafiúi lelkesedés, kapcsolatosan egy múzeum-egylettel, létrehozta. Kötelékébe jutni kitüntetés volt.

Már maga a létrehozás tüntetés-számba ment a még mindig tartó Bach-rendszer ellen, a megnyitás ünnepélyénél nem is csináltak tiúkot belőle. Az akkori lapok sokat hoztak róla, de sokat nem. Hogy mit kívánt Erdély Brassaira bizni, nem felesleges egy kis visszaemlékezés.

A nemzet a protestánsok merész fellépése, az esztergomi jubileum s a Kazinczi-ünnep hatása alatt állott. A múzeum megnyitása 1859 nov. 23-ára volt kitűzve. A bécsi kormány a kormányzó tábornok herceget küldte ki királyi biztosúl, ki Szebenből harmadnappal azelőtt megérkezett s gróf Mikóhoz menve, mintegy biztosítékot kért, hogy a császár ellen nem lesz tüntetés.

Már a megelőző nap Erdély színe-java Kolozsvárt volt. Megjött az Akadémia küldöttsége s élén alelnöke br. Eötvös. Tiszteletére fáklyás-zenét rendeztek, a császári rendőrség betiltotta, a herceg engedelmevel mégis megtartották, de a mondott beszédek mégis csak kefelenyomatok maradtak, mi nálam megvan.

Nov. 23-án, hol diszmagyar, kócsag, kard egy szomorú tizeden át nem mutatkozott, az utczákon a negyvennyolcz előtti ország-

gyűlések képe nyílt meg. A felgyűltek nagyrésze már magyarban, a nők mentésen. A gyűlésteremben a régi ellenzék szónokai, br. Eötvös gyűjtő beszéde. Mi most szinte hihetetlennek látszik, szavazás folyt arra, német vagy magyar legyen a múzeum hivatalos nyelve, s hogy egyhangú legyen, a királyi biztos is a magyar nyelv mellett szavazott.

Utánna fényes díszebéd. A pohárköszöntés a kir. biztos éltezésével kezdődött. Arra megindult a borongó köszöntések hosszú sora és pedig abból, hogy egy szál katona sem mutatkozott, beszéltek, hogy a katonaság consignálva van. Br. Jósika Lajos éltette a kitartást és összetartást, Hintz György szász pap, a mint nálunk nevezik, a magyar nemzettel való egyetértést, Szász Domokos püspök, akkor még káplán, poharát a bujdosókra üritette. Horváth János egykori követ, főispán hasonlítá a magyart a huszárhoz, ki kapitánya elé lép és így szól: kapitány úr, panasztoltam-e, rezoniroztam-e tíz év alatt, ugy-e nem; most kapitulatiom kitölt, bocsásson szabadon, mert vagyonomat az idegenek tönkrejuttatták, rendbe akarom hozni ügyeimet.

Estve világitás. Br. Bánffy Albert palotáján e felirat: Éljen a magyar; az iskolák ablakán, a felső emeleti ablakokban vörös, közbül fejér, alól zöld színű mécsek. A színházban az előadás a Hymnusz-szal, Rákóczival kezdődött, a Bánk-bánnal folytatódott, a mennyire a lelkesedés hallani engedte. A leányok pártásan jelentek meg. A férfiak magas tetejű kalapja eltűnt, az ezüst sarkantyú divatja váltotta fel.

A második nap gr. Mikónál, a harmadik nap gr. Kemény Samunál, negyedik nap br. Radáknénál volt nagy ebéd, ki már a múzeumi gyűlés karzatán, a háta megett elhangzott német szóra hátraszólt: zsidók is jöttek ez ünnepre. A királyi biztosért az ebédeknél a társalkodási nyelv a franczia. De Zeyk Károly, Tisza László, az akkori gr. Bethlen Gábor, br. Kemény István s mások pohárköszöntői magyar őszinteséggel tolmácsolták, hogy magyar ember ez állapotokkal megelekedve nem lehet.

Akkor a helyi lapok hetenként kétszer jelentek meg, a szombati szám még kezökben volt. Hivatták a Közlöny szerkesztőjét. Jött fenről a rendelet, hogy a rendőrség minden beszédet, toasztot összegyűjtsön. Folyt a zaklatás; de mondhatni lanyhán. Végül is Horváth

Jánost az obsitért, Szász Domokost a bujdosókért néhány hónapra internálták.

Hogy tárgyamra térjek, a múzeum személyzetét beállították. Brassai lett a természetiek öre és igazgató, Finály Henrik régiség-tárőr és titkár, könyvtárnoknak meghitták Szabó Károlyt.

Brassait a közbizodalom oly intézet élére helyezte, melyet felszabadulásunk egyik eszközének tekintett. Egészen új pálya, de tudása, kötelességérzete, határt nem ismerő munkabírása mindenre képesítette. Hozta herbariumát s a gr. Mikó által megvett s a múzeumnak ajándékozott kerti lakban, mit gr. Teleki József főkormányzó építtetett, a természetieket berendezte. Maga is ide költözött. De független lelkének nem teljes nyugalma. Ő országos intézet igazgatójának nézte magát, de közte, gr. Mikó s különösen környezete közt nézeteltérések merültek fel. Lemondását beadta. S következett az 1864-iki viharos közgyűlés, melyből Brassai diadalmasan került ki, lemondását nem fogadták el, helytmaradt. Múzeumóri élete kerékvágásba jött.

Hivatásának, kedvenc tudományának a fűvészetnek s szórazásul zongorájának, a zenének és astronomiának élhetett. Itteni idilje leírását a fenmaradt adomáknak s Hermann Ottónak adjuk át.

Ott a parkban élt öreg anyjával. Olyan viszonyban, hogy szárnyra került az adoma, hogy Brassainak férfi, anyjának női vendégei voltak s anyja csak bekiált: Samuka, nincs vágva cukor, s Samuka vágta a cukrot.

Rendezte az ásvány- és állatgyűjteményt s a kertet botanikus kertté alakította. Feliratokat állított, hogy: szemnek minden, kéznek semmi. A kertnek roppant szorgalmas látogatója volt a kolozsvári főiskolák egész fiatalsága, de nem annyira tudományos, mint inkább gavalléri szempontból. Akkor nem volt minden utcán egy-két virágkereskedés. Brassai szomorodva látta, hogy a botanikus kert ékeségei mint tűnnek el. Egy napon, mikor a diákok ismét virágszűretre indultak, ezt a czédulát találták a kapura függesztve: virágot tépni tilos. A fiúk tüstént megismerték a czédulán a Brassai írását. A legközelebbi délután maga is kiballagott, hogy a kert virágai közt élvezze a tilalom hatását. A nebulók most elkezdték leharapni a virágokat. »Hát, kedves öcsém, maguk mit csinálnak itt?« förmedt rájuk az öreg. »Lerágunk magunknak egy pár szál virágot, volt az

alázatos válasz, mivel hogy tépni már nem szabad. Másnap azonban ott díszlet már a botanikus kert kapuján az új fölírás: békében hagyja mindenki a virágot, melyet tudományos czélból ápolnak itten.

A Múzeum-kertben levő halastóban annyi volt a hal, hogy nőismerősei egyszer közrefogták: engedné meg, hogy ott nagy halász-ünnepélyt rendezzenek. Ő persze gavallér módra azonnal beleegyezett s csakugyan össze is gyűlt a társaság, hozzákezdett a halászathoz. De jó másfélórai horgászásnak se látszott semmi eredménye, végre is félbeszakadt a sport. Jóval később derült ki, hogy az öreg a halakat a víz lecsapolásával egy tartalékos tóba rejtette el a haléhes vendégek elől.

Mint múzeum-ört és igazgatót, különben, Hermann Ottó írta le a Vasárnapi Ujság 1897. 18-iki számában. Elmondja, hogy 1864-ben pályázatot olvasott, az erdélyi múzeumnál egy segédőri állomásra, de mire írt, már be volt töltve. Brassai azonban tudatta, hogy ha az állatokhoz ért, maga mellé veszi, szállással ellátja s a maga ezer forint fizetéséből 300 frttal honorálja. Elfogadta, lejött, az állatgyűjtemény preparatora lett.

Leirja, hogy mikor jelentette magát, Brassait a három lábú sextans előtt találta, vette fel a nap állását. Szobájában nyitott zongora, kottahegyek, könyves polczok s egy sereg kávéfőző gép; s a szebbnél szebb virágok mellett ott csattogott a kanári. Napi rendjét előadva, Brassai hat órakor zongorához ült, játszta classicusait. Arra reggelije készítéséhez fogott. Aczél, kova, tapló, gyaluforgács, kész volt a tűz, főtt a kávé vagy tea, tojás, hozzá vaj, pástétom vagy sonka. Jött az ebéd, utána chemiailag tiszta főzetű fekete kávé és csibuk. Pihent, olvasta franczia és angol lapjait. Délután jöttek az apró és nagy kerti látogatók. Estére összeverődött a quartett, melyen a Kolozsvárra ellátogatott világhírű művészek jelentek meg. Ezen szórakozások közt aztán a fáradhatatlan munka.

Barátai, tisztelői megünnepelték tanárságának félszázados jubileumát. Hermann poetikus cikke ez alkalomból keletkezett, mintegy képmagyarázatúl, mert képei közt abban a helyzetben is lekapták, a mint három lábú állványára hajolva, figyelni a nap állását. Nem annyira a városi órák számára, mint inkább azon czélból, hogy ki számításánál a matematikai számításokban otthon maradjon.

Ezen kedvtelése mellett, mint múzeumőr és igazgató, hivatását pontosan betöltötte. A tanulni vágyókat maga köré gyűjtötte, a közönséget a múzeumi táruk látogatására buzdította. Az írók előtt maga ment elől. Szerkesztette 1859—72-ben az Erdélyi Múzeum Évkönyveit, mi hat kötetben jelent meg.

Mint író folytatta az iskolai könyvek írását, Kék könyvtárát, nyelvészkedett, bölcészkedett. Az Akadémia 1864 január 10-én a matematikai és természettudományi osztályából a bölcséleti, társadalmi és történeti osztályba helyezte. Székfoglalójában mint bölcselet jelenik meg. Az elismerések most sem maradtak el. A magyar tudományos akadémia 1865 decz. 10-én rendes tagjának választotta. Mint szomorújelentéseiből látjuk, tagja volt a regensburgi kir. növénytani társaságnak, rendes tagja a m kir. természettudományi, a bécsi cs. kir. állat- és növénytani, a nagyszebeni természettudományi társulatoknak, levelező tagja a bécsi cs. kir. birodalmi földtani intézetnek: kineveztetése ezen időre eshetett, mivel azonban iratai még rendezve nincsenek, kineveztetése idejét nem adhatjuk.

Brassai már megszokott 10—12 évi kapitulációja itt is kitölt, felállítatott a kolozsvári tudomány-egyetem, Brassainak pályát kellett cserélni. A Múzeum-egylet alelnökévé választotta, mit élete végéig buzgalommal töltött be.

KÖVÁRY LÁSZLÓ.